

Носир Фозилов ва болалар адабиёти

Ўткир Абдуназаров

Термиз давлат университети

Ўзбек адабиётшунослиги кафедраси ўқитувчиси

Тел:+99899 429 45 51

Аннотация: Ушбу мақолада машҳур адиб Носир Фозиловнинг болалар адабиётидаги мустаҳкам ўрни асосан, қиссалари ва ҳикоялари таҳлилга тортилган.

Калит сўзлар: Болалар адабиёти, қисса, ҳикоя, имло, алифбо, тетралогия, автобиографик роман.

Бадий адабиётда ҳаёт гўзалликлари, инсоннинг маънавий олами ва ижтимоий фаолияти маълум бир эстетик категориялар орқали ўз ифодасини топади. Бадий адабиётнинг эстетик категориялари дейилганда, поэтик идрок этилган ҳаётини воқеликни тасвирлаш йўллари, бадийят қонуниятлари силсиласи назарда тутилади. Таниқли адабиётшунос олим ва танқидчи Матёқуб Қўшжоновиқ фикрича, “Эстетик категория – бу ҳаёт гўзалликларининг адабиёт ва санъатда инъикос кўринишларининг тасвир йўллари”¹. Ўзбек насри таракқиётига катта ҳисса қўшган А.Қодирий, А.Чўлпон, А.Қаҳҳор, Ш.Холмирзаев, П.Қодиров, Ў.Ҳошимов ва бошқа насрнависларнинг яратган асарларида серқирра маънавий олам соҳиби ва ўзига хос тақдир эгаси бўлган кишининг ранг-баранг образлари яратилган. Шулар қатори болалар адабиёти насрига ҳам Н.Фозилов, Х.Тўхтабоев, Л.Маҳмудовлар ўз ижодлари билан салмоқли ҳисса қўшдилар. Асарлари болалар орасида ҳам, катталар орасида ҳам севиб ўқиладиган ёзувчи Носир Фозиловни серқирра ижодкор десак фикримизда асло муболаға сезилмайди, чунки адибнинг болаларга бағишлаб ёзилган ҳикоялари ўзбек болалар адабиётининг муҳим бир бўлаги сифатида эътироф этилмоқда. Ёзувчининг биринчи тўплами “Ирмоқ” 1959 йилда нашр этилди. Сўнгра “Оқим”, “Қуш қаноти билан”, “Қорхат”, “Қўклам қиссалари”, “Саратон”, “Ташвиш”, “Робинзонлар”, “Дийдор”, “Танланган асарлар” 2 жилдлиги, “Болалигим-подшолигим”, “Шум боланинг набиралари” каби бир қатор ҳикоя ва қиссалари дунё юзини кўрди. Адиб ҳикояларида уруш даврида халқ ҳаётининг оғир кечмиши қаламга олинади. Унинг “Саратон” қиссаси

¹М.Қўшжоновиқ. Сайланма. Икки жилдлик. 2-жилд. – Тошкент, 1983-й 137-бет

ижодидаги алоҳида саҳифани ташкил этади. Асардаги бош қаҳрамонлар ҳисобланмиш Тўра билан Камолалар ёзувчининг болаликдаги тенгдошларидир. Бу икки қаҳрамоннинг халқ мушкулини енгил қилиш ва эзгулик учун курашишлари, эл юрт тинчлиги йўлида фидойилик кўрсатишлари жиҳатидан адибнинг бошқа асарларидаги қаҳрамонларга ўхшаш жиҳатлари мавжуд. Қишлоғидан катталар фронтга кетгач Тўра чўпонлик қилиб пода боқади. Унинг пода кетидан чанг ютиб саргардон юришига уруш сабабчи албатта. Колхознинг чўпони бўлмиш Ғиёс аканинг урушга чақирилиши, эридан қора хат келгач аламини кимдан олишни билмай заҳар зақум ютиб юрган Зулайҳо хола сузмасини ўғирламоқчи бўлган Франтешкони калтакламоқчи бўлади. Тўра, Камола билан биргаликда болани ҳимоя қилиб анча гап сўз орттириши тасвиридан сўнг қаҳрамонларнинг одатдаги ҳаёт тарзи ўзгаради. Бундай ўзгариш фақатгина ташқи томондан бўлмай, айти пайтда уларнинг маънавий олами, ички дунёси ва руҳиятида ҳам содир бўлади. Адибнинг ёзувчилик маҳорати ўқувчини асар қаҳрамонларининг характер ҳаракатларига тўлиқ ишонтиришида кўзга ташланади. Носир Фозилов ижоди ютуғини таъминлаган яна бир қирраси шундаки, унинг сўзга қаҳҳорона ҳассослик билан ёндашишидир. Адиб асарларини ўқиган ҳар бир ўқувчи болалар адабиёти қуруқ панд насиҳатдан иборат, деган хулосага келмайди. Адибнинг “Саратон” қиссасининг марказида бош қаҳрамон Тўра билан Камола турсада, муаллиф бу икки бош қаҳрамон ўша даврнинг машъум воқеаси урушнинг халқ бошига солган кулфатлари ва чексиз синовлари билан биргаликда кўрсатади. Шу сабабли ҳам асарда фронтга кетатганлар ҳамда яқин кишиларидан жудо бўлганлар, фронт учун озиқ-овқат, нозу-неъматлар етказиб беришда жонбозлик кўрсатаётганлар ва фаол бўлганларнинг ёрқин образларини яратган. Адиб шундай эслайди: *“Саратон”даги бола ўзимман. Асардаги муҳаббат ҳам менинг биринчи муҳаббатим. Ўша хирмондаги воқеалар ҳам ўзимники. Асардаги Камола билан гаплашган ҳам ўзим. Мен уруш фарзандиман, айти Ватан уруши бошланганида 12 ёшда эдим. Ўша уруш йилларидаги кўрган кечирганларим ҳарактеримга обдон сингиб кетган. Шу ёшда гўза оралаб сув сугорганман, хирмон совурганман. Шунинг учун тенгқурларимдан уч йил кейин дорилфунунга ўқишга кирганман*². Ёзувчи ҳикояларида сюжет қизиқарли тарзда кечади. Бу ҳикояларда қаҳрамонлар ҳаётидаги мураккаб вазиятлар маҳорат билан тасвирланади. Шунини таъкидлаб ўтиш жоизки Носир Фозиловнинг кўплаб асарлари жумладан “Қуш қаноти

²Н.Фозилов “Ношир ва носир сўзи”. – Тошкент: Ўзбекистон, 2015-й 18-б.

билан”, “Қор хат” қиссалари қаҳрамони тилидан ҳикоя қилинади. “Қуш қаноти билан” қиссасида бош қаҳрамон Сарвар тилидан воқеалар ҳикоя қилинса, “Қор хат” қиссаси эса Соғиндиқ тилидан чиройли тарзда тасвир қилинади. Соғиндиқни дўсти Асетни уйига бориши, Асет билан биргаликда бошидан кечирган саргузаштлари, қор хатда ютқазиб милтиқ билан овга чиқиши, дарёдан балиқ овлаганлари ёш ўқувчини асарга нисбатан қизиқишини орттиради. Ёзувчи икки миллат болаларини дўстлик ришталарини ва бир бирларига бўлган садоқатини кўрсатиб беради, болаларни топқир, чидамли, билимли бўлишга даъват этади. Адибнинг “Ташвиш” қиссасида бош қаҳрамон Сафаралининг улуғ Ватан уруши билан боғлиқ хотиралари ҳақида сўз боради. Қиссанинг ташвиш деб номланиши ҳам бежиз эмас, унда Сафаралининг бошига тушган ташвишлари, ўтмиш ҳаётдан қизи борлигини билиши, дўстидан бориб маслаҳат сўраши, асар сўнгида севган ёри Муҳаббатдан ўғил кўриши маҳорат билан тасвирланган. “Оқим” қиссасида эса эски бир тизимнинг тугаши ва янги тизим шаклланиш жараёнлари, бу ўзгаришларга одамларнинг муносабати кўрсатилади. Қиссада Суюм оғанинг тақдири, унинг ҳақгўйлиги, бахт излаб саргардон бўлиши, шоирликка мойил ва илмга интилувчан қалбининг парчаланиши ва ниҳоят излаганларига эришолмай ўлдирилиши, унинг фарзандлари Зиёбек ва Кенжанинг машшаққатли ҳаёти, тухмат билан Асқар аканинг қамалиши, бойнинг қули бўлган Мусонинг севгилиси Хурини олиб қочиши, душманлар томонидан Шариф ячейканинг пичоқланиши ва шу билан боғлиқ турли воқеалар ҳамда тақдилар тасвирланади. Шуниси қизиқарлики адиб адабиётимиздан йироқ бўлган мавзу аммо жуда муҳим бўлган ўсмирларнинг катта дунё сари қадам қўйишлари, ўзларининг ҳаётда мустақкам ўрнини топишлари, инсон ҳаётини безовчи туйғу бўлмиш муҳаббат, севги ҳиссиётини илҳом билан тасвирлайди. “Саратон” қиссасида Тўра билан Камола, “Оқим” қиссасидаги Хури ва Мусолар сийратида ажойиб муҳаббат романтикасини яратади. Бу ёшлар севгисини жозибадорлиги билан кишини ҳайратга солади. Адибнинг маҳорати шуки асарларида ўсмирларнинг қалбида нималар кечаётганию ҳаётда рўй бераётган воқеаларни реал ҳолатда тасвирлайди. Носир Фозилов яратган ҳар бир янги асарлари билан ижодий парвоз уфқларини кенгайтириб борди. У портрет яратишнинг янги услубларини излаб топди, кашф этди. Қаҳрамонларнинг бир-бирига, ўз-ўзига қийслаб чизилган ажойиб портрет намуналарини яратди. Адиб образларнинг ташқи қиёфаси билан ички дунёсини уйғун тасвирлаш билан бирга ташқи кўриниш зоҳирий олам ҳамisha ҳам инсонни маънавий оламига мос

келавермаслигини исботловчи характерли қиёфаларни китобхон кўз олдида гавдалантира олди.

Адиб асарларида қаҳрамонларнинг ташқи қиёфаси ички қиёфасига яъни сурати сийратига мос қилиб яратилиши чиройлини чиройли, хунукни хунук қилиб кўрсатилиши диққатга сазовордир. Мисол тариқасида асарларида ижобий образлар Акмал, Сарвар, Тўра, Камола, Ҳури ва Мусоларни келтирсак, салбий образларга Иззатилла, Ҳайдарбой, Тўлбош, Жавлонбекларни келтириб ўтишимиз мумкин. Бу образларни яратишда адибнинг юксак маҳорат соҳиби эканлиги яққол сезилиб туради. Носир Фозиловнинг баъзи қиссаларини орийат деб аталмиш умумий руҳ бирлаштириб туради. Адибнинг том маънода мукамаллашиб улгурган бадий маҳорати, туғма истеъдоди эса ана шу умумий руҳдан келиб чиқиб турфа қиёфали аммо орийат деб аталмиш улуғ бир фазилат бирлаштириб турувчи образлар яратишда инсон руҳий оламининг, ички дунёсининг минг бир манзарасини ҳар гал ўзгача оҳангда тасвирлашга имкон беради. Фикримиз мисоли тариқасида “Қор хат” қиссасидаги Соғиндиқ образини олишимиз мумкин. Ёш бўлишига қарамасдан ўзининг жамоасига фахрий аъзо қилиб ўша давр қаҳрамони Қалли отани олдига бориши, бир неча бор учрашсада ўзининг мақсадини айтаолмаслиги ва ўз ватанига бўйнига олган вазифани бажара олмай қайтишини ўйлаб бунга орийати йўл қўймай қанча қийинчиликларни енгиб мақсадига эришиши қиссанинг сюжетини янада қизиқарли қилиб кўрсатади.

Ёзувчининг қиссалари ва ҳикоялари ҳақида сўз юритадиган бўлсак, шуни таъкидлаш ўринли бўлади ёзувчининг ўз кўзи билан кўрган воқеаларни, айниқса, қўйма аниқлик билан тасвирлай олганлигининг гувоҳи бўламиз. Бундай ўринларда ёзувчи услубида тадқиқ этилаётган объектдаги ҳар бир детал, нур ранглар жилосини аниқ кўриб, ҳис эта олган ва уни ўзига ҳос бўёқлар билан гавдалантирган ҳассос ёзувчи қаламини кўрамиз. Бундай услубнинг жозибадорлигини таъминлаган фазилатлардан бири миллий руҳ-колоритнинг тиниқ ва ҳаққонийлигидир. Носир Фозилов ижодига хос яна бир муҳим жиҳат шундаки, унинг бутун ижодига яхши кишиларга чексиз меҳрдан туғилган жўшқин ва майин лирик йўналиши билан қабиҳ феълли кишиларга нафратдан уйғонган ғазабкор, шавқатсиз сатирик йўналиш ҳамиша ёндош ҳолда боради. Адиб давр ҳодисаларини ҳеч қачон пассив кузатувчи сифатида акс эттирмайди, балки уларга янги ҳаётнинг фаол курашчилари маъносидаги нуқтаи назар билан қарайди. Шунинг учун ҳам у гўзал ҳодисаларни янада гўзалроқ, хунук ҳодисаларни аслидан ҳам хунукроқ қилиб кўрсатади. Худди шу йўл билан эскиликнинг пайини қирқишга, янгиликнинг ривож топишига қўмак беришга

интилади. Умумий қилиб айтганда Носир Фозилов асарларида кундалик ҳаёт ходисалари имконият даражасида охириг нуктага қадар кескинлаштирилиб, қабартириб берилади, айнан шу кескинлаштириш ва қабартириш оқибатида у тасвир этган кундалик ҳаёт икир чиқирларидан юксакликка кўтарилади, яъни оддий ҳаётий ҳақиқатлар кучли бадиий талқин топади ва бир-бири билан уйғунлашган ҳолда китобхон қалбига йўл топади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Фозилов.Н. Шум боланинг набиралари. Қисса ва ҳикоялар. -Т.:Ёш гвардия нашриёти 1985 й
2. Фозилов.Н. Тушовли той. Қисса ва ҳикоялар. -Т.: Чўлпон нашриёти 2016
3. Фозилов.Н. Кўклам қиссалари -Т.:Ўзбекистон нашриёти 2016 й
4. М.Қўшжонов. Сайланма. Икки жилдлик. 2-жилд. – Тошкент, 1983-й 137-бет
5. Н.Фозилов “Ношир ва носир сўзи”. – Тошкент: Ўзбекистон, 2015-й 18-б

